

УДК 81'276.6:34

Саветчук Н.М.
викладач кафедри теорії та історії держави права
Навчально-наукового Юридичного інституту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТА У ПРАВНИЧІЙ ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Саветчук Н. М. Роль професійної культури юриста у правничій практичній діяльності.

У статті досліджується поняття, сутність та значення професійної культури у практичній юридичній діяльності. Визначено, що від високого рівня професійної культури юристів, від їх професіоналізму залежить успішне вирішення актуальних і важливих проблем у державі.

Ключові слова: професійна культура юриста, юрист-професіонал, правова культура юриста, моральна культура юриста, політична культура юриста.

Savetchuk N.M. The role of the professional culture of a lawyer in legal practice.

The article investigates the notion, nature, and significance of professional culture in legal practice. It has been established that the successful solution of relevant and significant problems in the state depends on the high degree of professional culture and professionalism of attorneys. The author highlights the nature of this category, given that the profession of a lawyer is one of the most demanded in Ukraine, however, it is professional lawyers that our society needs today. The formation of a new, rethought essence of the lawyer's professional culture

is connected with the implementation of the duties assigned to them in the field of human rights protection.

There is no single approach in the scientific legal literature to understanding the content of a lawyer's professional culture. This term is regarded as a complex concept, a subcultural phenomenon since it contains a system of knowledge about the elements of various types of cultures that are required for a lawyer's professional practice, namely: legal, political, moral, and psychological cultures of a lawyer, and others. A lawyer's professional legal culture consists of a system of professional legal knowledge, abilities, and skills that outline a lawyer's legal and professional level of development and enable him to perform professional tasks at the appropriate level.

The formation of the professional culture of a lawyer consists of the following stages: the stage of awareness of a university student of the purpose of the legal profession; the stage of familiarization with the features and tasks of one or more legal professions; the stage of formation of a lawyer as a professional in his field; and the stage of permanent skill improvement.

Professionalism is a critical component of lawyers' professional culture since society expects their actions that meet the requirements of humanism, justice, and legality to provide effective results.

Key words: professional culture of a lawyer, professional lawyer, legal culture of a lawyer, moral culture of a lawyer, political culture of a lawyer.

Постановка проблеми. Актуальність теми наукової статті обумовлена змінами, які відбуваються в соціальній, правовій та політичній площині українського суспільства. Реалізація прав і свобод людини та їх захист можливий тільки в умовах стабільного розвитку суспільства, де існує високий рівень законності та правопорядку. Тому сьогодні від професіоналізму юридичних кадрів, від високого рівня їх професійної культури залежить успішне вирішення найактуальніших питань державотворчого процесу.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Поняття професійної культури юриста та її роль у правничій практичній діяльності активно обговорюється вітчизняними науковцями. Вивченням даного питання

займались Я. Аронов, М. А. Бурдоносова, Є. М. Мануйлов, О. Ф. Скакун, Н. В. Рукольська, С. С. Сливка, Б. Чупринський та інші науковці.

Мета статті – дослідження ролі та місця професійної культури юриста у правничій практичній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Права і свободи особи реалізувати та захистити можна тільки у суспільстві, де існує законність та правопорядок. Тому вимогою сьогодення є високий рівень професійної культури юристів, оскільки від їх професіоналізму залежить успішне вирішення актуальних і важливих проблем у державі. Сьогодні професія юриста в Україні є досить престижною та однією з найбільш затребуваних, проте саме юристи-професіонали потрібно нині нашому суспільстві.

Зазвичай, професійна культура юриста формується поступово у правничій практичній діяльності. Цей процес є досить складним і довготривалим. Отож юридична практика є середовищем формування професійної культури правника.

Варто зазначити, що поняття юридична практика в науковій юридичній літературі досить багатозначне. Науковці по-різному тлумачать дане явище. Проте, в даному контексті слід притримуватись позиції вчених, які трактують дане поняття як таке, що «здійснюється на професійній основі, з використанням правових засобів, процедур; має особливий режим здійснення, а також особливі організаційні та процесуальні форми; її метою є задоволення законних потреб та інтересів» [6]. Так, С. Д. Гусарев та О. Д. Тихомиров юридичну практику тлумачать як певну діяльність юристів, тобто професійних знавців права, які захищають права, свободи та законні інтереси суб'єктів права – особи, держави, суспільства; допомагають цим суб'єктам складати правові документи; консультують щодо вибору найбільш оптимальних варіантів поведінки відповідно до норм права; посвідчують юридичні факти тощо, у процесі яких забезпечується здійснення норм права. Отож, на думку вчених, юридична практика є сферою діяльності тільки юристів-професіоналів[5, с. 255]. Саме в

процесі юридичної практичної діяльності і формується професійна культура правника.

Кожен правник за своїм покликанням повинен чітко усвідомлювати, що надання сьогодні якісних юридичних послуг, надання правової допомоги та здійснення правового захисту – це не лише професійна діяльність, яка характеризується підвищеними вимогами до юридичних знань та вмінь носіїв цієї професії. Практична юридична діяльність вимагає від юристів чимало інтелектуальних зусиль, енергії та часу на постійне самовдосконалення, підвищення своєї кваліфікації та досягнення найвищого рівня професійної культури[14, с.29].

Професійна культура, як правило, невіддільна від культури самої особи. Її характеризує праця, діяльність, виконання службових обов'язків тощо. Лише працею людина перетворює світ і матеріалізує свої сили та здібності[10]. Сам термін «професійна» підкреслює якісний рівень праці та характер ставлення певної соціальної групи чи особи до власної трудової діяльності, тобто така культура тісно пов'язана із виконанням професійних обов'язків.

Професійна культура юриста є певним різновидом культури правника, вона зумовлена особливостями його професії. Професійну культуру юриста вважають комплексним поняттям, оскільки вона вміщує систему знань про елементи різних видів культур, які необхідні правникові в його професійній практичній діяльності. Тобто, дане поняття охоплює вчення про правову, політичну, моральну, психологічну культуру тощо.

Більшість науковців сьогодні майже ототожнюють професійну культуру юриста з правовою культурою, бо її носіями є правники, вони професійно займаються юридичною діяльністю. Тут слід зазначити, що в сучасному демократичному суспільстві особи всіх професій повинні мати певний рівень правової культури, проте така культура не буде для них професійною.

Отож зрозуміло, що носіями професійної правової культури є особи, які мають юридичну освіту, тобто правознавці, а саме під це поняття підпадають

судді, прокурори, нотаріуси, адвокати, юрисконсультанти, працівники поліції, вчені-правознавці, викладачі права тощо.

Як зазначає Б. Чупринський, професійна культура юриста є певним різновидом субкультури, що охоплює різні види культур, пов'язаних із особливостями юридичної професії. Професійна культура юриста – це «знання про певні елементи різних видів культур, які потрібні юристові в його професійній юридичній практичній діяльності»[16, с.111]. Так, В.М. Сущенко зазначає, що професійна культура юриста – це «наявність у кожного правника комплексної системи розвинених індивідуальних субкультур, що дає йому змогу на належному рівні виконувати професійні повноваження»[14, с.33]. Як слушно наголошує С.С. Сливка, що професійна культура юриста формується поетапно, впродовж багатьох років практичної правничої діяльності. Вчений виділяє такі три етапи. На першому етапі відбувається усвідомлення юристом свого покликання, тобто відбувається певна адаптація та ознайомлення юриста зі своїми службовими обов'язками. Другий етап характеризується формуванням юриста як професіонала, набуття правником певних правових навичок та вироблення свого власного стилю культури праці. Завершальний етап – це період досягнення найвищої майстерності у юридичній практичній діяльності, тобто це етап становлення юриста як професіонала та фахівця [12, с. 19].

Варто відзначити, що О.Ф.Скакун не розділяє окремо професійну і правову культуру юриста. Вона визначає правову культуру юриста основою його професійної діяльності. Тому під поняттям професійно-правова культура юриста вчена розуміє систему професійно-правових знань, умінь та навичок, що окреслюють правовий та професійний ступінь розвитку особи юриста. О.Ф.Скакун виділяє наступні складові професійної культури юриста, а саме: політичну, психологічну, етичну, естетичну, інформаційну та інші культури [11, с.231]. Отож варто погодитись із думкою вчених, що професійну культуру юристів слід розглядати як субкультуру, до якої входять чимало різновидів культур.

Професійна діяльність юриста характеризується такими рисами як: професійна орієнтація, професійна майстерність, талант, професійне самоутвердження, професіоналізм, продуктивна діяльність, професійне мовлення тощо. Під професійною майстерністю юриста розуміють високий рівень теоретичної підготовленості та продуктивної діяльності. Під поняттям талант розуміють високий рівень здібностей юриста, вміння юристом відчувати нове, що і буде проявлятися в кінцевих результатах службової діяльності. Під професіоналізмом правника слід розуміти ступінь знання права, знання юридичної практики, вміння застосувати правові норми, мистецтво спілкування, які надзвичайно потрібні фахівцю у щоденній юридичній практичній діяльності [12, с. 23]. Як зазначає Я.Аронов, професіоналізм формується безпосередньо в процесі професійної діяльності. Звичайно, щоб стати юристом-професіоналом потрібен певний час, тому професіоналізм поряд із знаннями і навичками супроводжується досвідом практичної роботи в конкретній галузі та виконанням посадових обов'язків. Проте, автор доводить, що наявність досвіду не завжди є визначальним при формуванні професіоналізму. У професіоналізмі юриста можна виділити три складові. Перша складова – це світоглядні підвалини професійної діяльності, де основними є цілі та цінності обраної професійної діяльності. Друга складова – це конкретні прийоми і засоби виконання професійної діяльності. Третя складова – це зміст та форми професійної свідомості[1, с. 58].

Вчені стверджують, що професійна культура правника характеризується такими ознаками: повага юриста до позитивного і природного права, до норм моралі та високе почуття службового обов'язку; готовність юриста діяти відповідно до норм права в будь-якій ситуації та реалізовувати свій службовий обов'язок; вміння юриста застосовувати правові норми на практиці; знання юристом не тільки правових, а й моральних, корпоративних та інших соціальних норм; особиста правомірна поведінка юриста при здійсненні юридичної професійної практичної діяльності[2, с.19]. Так, М. А. Бурдоносова зазначає, що професійна юридична культура має особливу специфіку та

особливі сутнісні риси: правові цінності; рівень правової свідомості; способи практичної діяльності юристів; якісний стан правового життя юридичної спільноти; юридична освіта тощо[3].

Під правовими цінностями розуміють цінність самого права, тобто його здатність бути метою та засобом для задоволення справедливих потреб та інтересів особи і суспільства; бути силою, яка протистоїть сваволі. Цінність або ж корисність права полягає і в тому, що воно надає людині організованості, забезпечує певну стабільність і впевненість у майбутньому. Саме право впорядковує суспільні відносини. Цінність права формується в кожній людині, але юристи, як фахівці, повинні своїм прикладом доводити його цінність [9, с.274].

Розуміння сутності професійної культури правника тісно пов'язано з певним рівнем розвитку їх правової свідомості. Якщо юрист усвідомлює позитивну сутність правових явищ, то він і орієнтується в проблематиці та бере активну участь на всіх стадіях правового регулювання[3].

Визначальною ознакою професійної культури юриста є творчий характер його діяльності. В умовах сьогодення очікування з боку суспільства та держави щодо роботи суддів та інших правоохоронних органів суттєво зросли. Тому дана вимога дуже важлива при підготовці фахівців у юридичних навчальних закладах. Професійна культура майбутнього правника передбачає глибокі та фундаментальні знання джерел права, правильне розуміння принципів права, вироблення професійного ставлення до права та до практики його застосування у відповідності до вимог закону. Саме сучасна юридична освіта і повинна бути спрямована на такий високий рівень володіння правом. Сутність професійної правової культури юриста тісно пов'язана з якісним станом правового життя юридичної спільноти, тут мається на увазі соціальний статус юристів, умови їхньої праці, стан законодавства тощо. Звичайно, стан правового життя юридичного українського суспільства є проблемним, спостерігаються колізії у законодавстві, надмірний формалізм у роботі судових та правоохоронних органах тощо.

Варто підкреслити, що все ще недостатньо висвітленими у науковій літературі залишаються питання факторів формування й розвитку професійної культури сучасних юристів. Науковці виділяють фактори суб'єктивного та об'єктивного порядку. До суб'єктивних факторів, які мають важливе значення у формуванні професійної культури юристів, відносять правове виховання. Саме правове виховання має на меті безпосереднє втручання в духовний світ особи та вносить корективи у її світоглядні позиції. Форми правового виховання є різноманітними, а саме: самовиховання, самоосвіта, правове навчання, юридична практика, правова агітація, пропаганда. Ці форми на практиці можуть бути реалізованими у якісному функціонуванні системи юридичної освіти, проведенні науково-практичних семінарів, конференцій, підвищенні кваліфікації, різноманітних способах практичної юридичної діяльності. Також до суб'єктивних факторів відносять умови сімейних відносин; відносин в робочому колективі юристів; перейняття юридичного досвіду тощо[8].

Саме перейняття юридичного досвіду є однією з важливих характеристик суспільного життя в сфері права. Професійно-правова культура передбачає передачу правових цінностей наступним поколінням, а це може відбуватися в процесі правового виховання, юридичної освіти та юридичної практики. Звичайно, запозичення правового досвіду інших держав повинно відбуватися з урахуванням національного менталітету й готовності українського суспільства до такого сприйняття. Деякі якісні правові цінності досить глибоко вже вкорінилися в нашому суспільстві, і тому вони не повинні відкидатися. Як приклад, це є римська цивілістика, яка залишається неперевершеною для сучасного правотворення та практичного застосування цивільного права. Також теоретичні юридичні надбання римських юристів є корисними і для сучасних правників. Тому юридична спадковість – це не просто передача цінностей попередніх поколінь, а це засвоєння уроків минулого, недопущенні помилок минулого, використання юридичного досвіду як основи для розвитку сучасного правового життя[4, с.262-263].

До об'єктивних факторів, які впливають на формування професійної культури юриста, належать економічний і політичний устрій, правова система суспільства, існуючі в суспільстві політико-правові ідеали тощо. Варто підкреслити, що і суб'єктивні, і об'єктивні фактори не можуть існувати виокремлено, вони тісно взаємодіють між собою та доповнюють одне одного.

С.Д. Гусарев та О.Д. Тихомиров підкреслюють, що юристу для здійснення своїх професійних обов'язків потрібно не тільки знати та розуміти право, а також вміти вільно і красиво викладати свої думки, ввічливо спілкуватися з громадянами, елегантно одягатися, знати історію, політику тощо. В даному контексті у структурі професійної культури юристів виділяють такі складові культури: правову, психологічну, моральну, політичну тощо [5, с.343].

Для розуміння запропонованої вище структури варто розглянути деякі із зазначених елементів. Моральні знання та почуття, які юрист реалізує у процесі виконання своїх професійних обов'язків, а також і в побуті, повинні ґрунтуватися на таких моральних цінностях, як добро, честь, совість, справедливість тощо. Моральна культура юриста – це закономірне дотримання юристом норм і принципів моралі в процесі виконання своїх службових обов'язків, застосування їх в юридичній практиці, подолання помилок морально-фахових деформацій. Юрист отримує моральне задоволення тільки тоді, коли він як професіонал дотримується моральних норм та принципів[18].

О.В. Хоменко визначає моральну культуру юриста як «ступінь засвоєння фахівцем моральних норм та принципів, його внутрішнє ставлення до них та їхню реалізацію в професійній та повсякденній діяльності правника» [15]. Моральна культура правників характеризується такими особливостями: носіями цієї культури є представники окремої професійної групи – юристи-фахівці; специфіка даної культури характеризується сутнісним зв'язком моралі та права; рівень моральної культури юриста має випереджати загальний рівень моральної культури суспільства; моральна культура юриста включає спеціальні правила, зумовлені специфічними умовами певного виду юридичної діяльності, тобто це норми кодексів професійної етики тощо[15].

Юридична професія є і завжди буде пов'язана з політичним життям суспільства, тому від рівня політичної культури юриста залежить і рівень його професійної діяльності. Слід зауважити, що українське законодавство забороняє деяким фаховим юристам вступати до політичних партій, проте позапартійність правників не означає їх деполітизованості. Кожен юрист має право на особисті політичні погляди, але вони не повинні впливати на його професійну діяльність. Політична культура правника – це певні знання політичної системи України, сучасної політичної ситуації та використання цих знань у професійній юридичній діяльності, щоб бути політично незалежним при прийнятті рішень.

Слід зазначити, що політичні знання правника дають можливість ґрунтовно аналізувати й оцінювати різні ситуації суспільного життя. Правник при виконанні своїх професійних обов'язків завжди перебуває в політичних відносинах, оскільки часто веде політичні діалоги з колегами та громадянами. Тому юрист повинен мати сформований рівень відповідної політичної культури, вміння орієнтуватися у політичному житті суспільства, вміння пояснити сутність політичних подій громадянам, але при цьому зберігати політичний нейтралітет. Отож політична культура правника повинна бути основою вирішення правових проблем при виконанні його професійного обов'язку [13, с.28].

Сучасні юристи-фахівці повинні керуватися законами України, показувати приклад громадянської свідомості та приклад адекватного сприйняття політичних реалій. Тому формування високого рівня політичної культури у юристів є вкрай актуальним та необхідним для нашої держави в реаліях сьогодення. Україна потребує нині високоосвічених правників-професіоналів, які б проводили ефективні реформи та забезпечували юридичний зв'язок громадян з державою в умовах постійної політичної нестабільності української держави. Тільки юристи можуть сформувати політичну еліту держави, яка була б віддалена від олігархічних груп та максимально розуміла проблеми суспільства [1, с.114].

Правову культуру вважають основною складовою професійної культури правника. Під даним поняттям розуміють знання чинного законодавства; переконаність у необхідності правових норм і відповідних законів для функціонування суспільства; здатність застосовувати правовий інструментарій у повсякденній діяльності[10]. В. Д. Ткаченко підкреслює, що правова культура юриста – це «єдність його професійних знань про право, особистого ставлення до нього і практичних дій з врахуванням правових вимог»[17, с.157]. Науковець І. Г. Кириченко зазначає, що правові знання у формуванні професійної культури майбутнього професіонала юриста є фундаментом, на якому формуються його правові погляди, переконання та поведінка. Юрист-професіонал повинен не лише мати вузькі юридичні знання, пов'язані із специфікою юридичної спеціальності, але проявляти широку правознавчу освіченість, розуміти та прогнозувати тенденції законотворчої практики суспільства[7, с. 18].

Отже правова культура юриста є невіддільною від професії правника, вона є основою його професійної культури. Тому чим вищий рівень правової культури, тим якісніше та ефективніше юрист виконує свою професійну діяльність та ставиться до своїх повноважень.

Висновки. Розвиток сучасного українського суспільства та його правової системи пов'язаний із діяльністю юристів, які мають чималий вплив на політичні та державотворчі процеси. Саме професійна культура правника є одним із вагомих чинників становлення України як правової та демократичної держави.

У науковій юридичній літературі відсутній єдиний підхід до розуміння змісту професійної культури юриста. Дане поняття є комплексним явищем, що охоплює систему професійно-правових знань, умінь та навичок, що окреслюють правовий та професійний ступінь розвитку особи юриста та дають йому змогу на належному рівні виконувати професійні повноваження. Проте кожна юридична спеціальність є специфічною, тому потрібно обов'язково враховувати особливості професійної культури різних її представників.

Література

1. Аронов Я. Професійна культура юриста та її значення у юридичній практиці: дис.. ...канд. юрид. наук: 12.00.01/ Університет Економіки та права «КРОК». Київ, 2020. 223 с.
2. Аронов Я., Француз А. Й. Загальна характеристика законодавства та норм, які мають вплив на формування професійної культури юриста. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. Київ. 2016. Вип.22. С.18-22.
3. Бурдоносова М. А. Професійна культура юристів: поняття, сутність і фактори формування. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/84/2168/4704-1?inline=1>
4. Бурдоносова М.А. Методологічні особливості дослідження професійної культури юристів. *Публічне право: науково-практичний юридичний журнал*. 2015. № 4 (20). С. 261–267.
5. Гусарев С. Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. 4-те вид. Київ: Знання, 2010. 655 с.
6. Гусарев С.Д. Характеристика поняття та основних принципів юридичної практичної діяльності. URL: [http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8042/Husariev_Khakterystyka_poniattia.pdf](http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8042/Husariev_Kharakterystyka_poniattia.pdf)
7. Кириченко І. Г. Освіта МВС: закономірності формування та перспективи розвитку. *Іменем закону*. 2012. № 15. 16 квіт. С.15-20
8. Мануйлов Є.М. II Правова культура юриста як основа його професіоналізму. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/pravova-kultura-yurista-yak-osnova-yogo>
9. Оніщенко Н.М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми, реалії, перспективи: монографія. Київ : Юридична думка, 2008. 299 с.

- 10.Руколянська Н.В. Особливості деонтологічного підходу до професійної підготовки майбутніх юристів. URL: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2012/23/63.pdf>
- 11.Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підруч. 4-те вид. допов. і перероб. Київ: Алерта, 2014. 524 с.
- 12.Сливка С.С. Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.12 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 32 с.
- 13.Старовойт І. Культура і політична культура. *Студії політичного центру «Гене́за»*. 2006. № 1. С.25-29.
- 14.Сущенко В. М. Модель професійної культури правника: критерії та підходи. *Наукові записки*. Том 90. Юридичні науки. 2009. С. 29-33
- 15.Хоменко О. В. Загальна характеристика моральної культури юриста. *Форум права*. 2013. № 3. С. 712–716. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_117.pdf
- 16.Чупринський Б. Правова культура як основний складник професійної культури юриста. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. Випуск 27. С.110-114
- 17.Юридична деонтологія: підручник /за ред. В.Д. Ткаченка. Харків: Одіссей. 2006. 256 с
18. Яворська Х. Г. Етична культура юриста: поняття та структура. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/6_2011/77.pdf

Savetchuk N.M. The role of the professional culture of a lawyer in legal practice.

The article investigates the notion, nature, and significance of professional culture in legal practice. It has been established that the successful solution of relevant and significant problems in the state depends on the high degree of professional culture and professionalism of attorneys. The author highlights the

nature of this category, given that the profession of a lawyer is one of the most demanded in Ukraine, however, it is professional lawyers that our society needs today. The formation of a new, rethought essence of the lawyer's professional culture is connected with the implementation of the duties assigned to them in the field of human rights protection.

The professional culture of a lawyer is considered to be a complex notion, a subcultural phenomenon since it contains a system of knowledge about the elements of different culture types that are necessary for a lawyer in their professional practice. In other words, this concept covers the doctrine of the legal, political, moral, and psychological culture of a lawyer, etc.

The formation of the professional culture of a lawyer consists of the following stages: the stage of awareness of a university student of the purpose of the legal profession; the stage of familiarization with the features and tasks of one or more legal professions; the stage of formation of a lawyer as a professional in his field; and the stage of permanent skill improvement.

Professionalism is a critical component of lawyers' professional culture since society expects their actions that meet the requirements of humanism, justice, and legality to provide effective results.

Key words: professional culture of a lawyer, professional lawyer, legal culture of a lawyer, moral culture of a lawyer, political culture of a lawyer.